

# Lagstiftning mot överpriser på mat

Alla ska ha råd att handla mat utan att det ger stora ekonomiska bekymmer. Men den svenska matmarknaden fungerar inte idag. Tre helt dominerande matjättar sätter konkurrensen ur spel och har skapat en monopolliknande situation. Det leder till att hushållen betalar oskäligt höga matpriser och att matjättarna gör oskäligt höga vinster. Priset betalas av de svenska hushållen som får väldigt svårt att få vardagsekonomin att gå ihop, inte minst gäller det barnfamiljerna.

Matpriserna utgör idag också ett betydande samhällsekonomiskt problem. De skenande matpriserna har varit en avgörande faktor bakom den höga inflationen och därmed de höga räntorna, vilket i sin tur ytterligare ökar belastningen på hushållen. De högre räntorna leder också till lägre sysselsättning och krympande investeringar, särskilt i bostadsbyggandet. Den dysfunktionella matmarknaden leder därmed till betydande samhällsskador.

Det borde vara självklart för varje regering att agera mot detta. Men regeringen och SD uppvisar en chockerande passivitet inför problemet med matpriserna. Vänsterpartiet lägger därför ett förslag på ny lagstiftning på tre områden för att komma till rätta med detta allvarliga samhällsproblem. Vi måste lagstifta mot överpriserna på mat.

För att snabbt få ner priserna ska handlarna vara skyldiga att redovisa inköpspriser och andra kostnader till Konkurrensverket. På så sätt kan myndigheten kontrollera om matbutikerna sätter oskäligt höga priser och den som gör det ska få kännbara böter. Om någon handlare lämnar oriktiga uppgifter för att kunna sätta högre matpriser än vad som är motiverat ska det vara brottsligt, med fängelse i straffskalan. Vänsterpartiet anser även att det behövs lagstiftning som bryter upp den skadliga kopplingen mellan matbutikerna och deras grossister, samt att grossisternas otillbörliga handelsmetoder mot livsmedelsproducenterna kriminaliseras. Så kan Sverige få ned matpriserna och skapa en fungerande livsmedelsmarknad.

## 1. Konkurrens mellan handlare mot kund

Idag domineras dagligvaruhandeln av tre stora aktörer: ICA, Axfood och Coop, det vill säga det är en oligopolmarknad. Det innebär att risken för otillåtna och



konkurrenshämmande samarbeten mellan företag ökar, och att det är lätt att följa varandras agerande. Man kan jämföra med drivmedelsmarknaden där det är vanligt att ett drivmedelsbolag är prisledare och att de andra sätter sina priser strax efter. ICA med cirka hälften av matmarknaden kan på motsvarande sätt bli prisledande; sänker inte ICA priset finns det ingen anledning för Axfood eller Coop att göra det. Det leder till att de svenska matpriserna blir oskäligt höga, vilket i sin tur pressar upp vinsterna hos matjättarna.

De stora matjättarna kan idag dessutom anpassa prissättningen lokalt efter konkurrensen. Det innebär att matpriset blir högre då avståndet till närmaste konkurrent (mataffär) är långt, det vill säga ett lokalt monopol. Finns istället en konkurrent på rimligt avstånd, som dessutom är en lågprisbutik, kan istället matpriserna falla. Konkurrenssituation lokalt påverkar med andra ord i högsta grad matpriserna, vilket innebär att det inte enbart finns ett nationellt konkurrensproblem, utan i hög grad också ett lokalt.

När konkurrensen är bristfällig och marknadsdominerande företag tar ut oskäliga priser, måste detta marknadsmisslyckande regleras av staten. Vänsterpartiet föreslår därför ett krav på handlare i dagligvaruhandeln att lämna underlag för sin prissättning till Konkurrensverket. De ska redovisa inköpspriser och övriga omkostnader. Då detta kan ses som affärshemligheter kan detta ske utan att information görs tillgänglig för allmänheten. Konkurrensverket måste få nödvändiga resurser att inrätta en särskild avdelning för reglering av marknadsmisslyckanden avseende dagligvaruhandeln.

Upptäcks att oskäliga priser tagits ut ska företaget i fråga kunna sanktioneras med böter. På det sättet kan oskäligt höga priser i matbutikerna stoppas. Om felaktiga prisunderlag lämnas till Konkurrensverket i avsikt att kunna sätta oskäligt höga priser, ska detta vara brottsligt och med fängelse på straffskalan.

## 2. Konkurrens mellan handlare och grossist

De marknadsdominerande butikerna är idag ägda av grossisterna, eller motsvarande men omvänt i ICA:s fall. Det gör att butiksledet inte fritt kan mellan olika grossister. Om matbutikerna istället var fristående från grossistledet skulle grossisterna vara tvungna att konkurrera med priset mot sina kunder, d.v.s. matbutikerna. Så sker alltså inte idag. Konkurrensen förhindras eftersom grossisterna i praktiken kontrollerar sitt eget butiksled. ICA (cirka 50 procent), Coop (cirka 20 procent) och Axfood (cirka 20 procent) kontrollerar tillsammans 90 procent av dagligvaruhandeln. Citygross (som nu integreras med Axfood) och Lidl delar på 9 procent. Kvar återstår mindre än 1 procent av fristående handlare. De senare är mycket sällan fullsortimentsbutiker, utan utgörs mest av den lilla kvartersbutiken på hörnet. Det är idag i praktiken omöjligt att i Sverige bedriva en fristående fullsortimentsmatbutik som inte ägs av någon av de dominerande grossisterna. Ett grundläggande krav på en marknad är att det ska gå att etablera sig som ett fristående företag. Det går i inte på dagens matmarknad.



Sveriges dagligvaruhandel karakteriseras i hög utsträckning av vad som kallas horisontell integrering, det vill säga att några få företag kontrollerar ett av leden i värdekedjan, t.ex. försäljningen till slutkund. Det i sig begränsar konkurrensen, men på den svenska marknaden har detta kombinerats med vertikal integrering, det vill säga att företag kontrollerar flera led i processen, exempelvis både butiker och grossister.

Det finns konkurrensregler om vertikal integrering i EU:s konkurrensregler, men dessa behöver skärpas. Framför allt internationellt sker nu en betydande debatt om att vertikal integrering skadar konkurrensen och är till nackdel för konsumenterna. Den 1 juni 2023 skärptes vissa av EU:s konkurrensregler avseende vertikal integrering med syfte att vertikala avtal och samarbeten inte får leda till att konkurrensen begränsas så att konsumenterna lider skada. Utvecklingen på området är också att se mer från fall till fall om så sker.

Vi anser att den vertikala integreringen i Sverige av de marknadsdominerande livsmedelshandlarna är till uppenbar skada för konsumenterna och bör förändras så att sund konkurrens uppstår. Handlarledet ska vara obundet och fritt i förhållande till enskilda grossister, så att de fritt kan välja ur grossisternas utbud. Det skulle innebära att det uppstod en sund konkurrens mellan grossister till gagn för konsumenten. För att uppnå detta är det nödvändigt att se över lagstiftningen så att en struktur av ägande och avtal skapas som kan garantera en sund konkurrens mellan fria handlare och fristående grossister.

### 3. Konkurrens mellan grossist och livsmedelsproducent

Den internationella trenden att det sker både en horisontell och vertikal integrering av matmarknaderna har lett till att mindre livsmedelsproducenter hamnat i beroendeställning till enskilda jätteföretag. Matjättarna har tyvärr inte varit sena att utnyttja detta, vilket lett till ett omfattande maktmissbruk. En tidigare undersökning från Livsmedelsföretagen (år 2020) visar att över 90 procent av de stora matkedjornas leverantörer har hotats med så kallad avlistning om de inte accepterat vissa villkor. Det innebär i praktiken en svartlistning från matjättens sida om att inga inköp ska göras från det avlistade företaget. Eftersom matjättarna i praktiken kontrollerar hela marknaden är det närmast att likställa med ett näringsförbud. Att komma åt detta maktmissbruk är en av huvudpunkterna i den nya EU-lagstiftningen.

Det är ett maktmissbruk som inte skulle var möjligt på en marknad med många aktörer och fungerande konkurrens. Den långsiktiga lösningen är givetvis att få till en fungerande konkurrens som omöjliggör maktmissbruket, men EU har alltså beslutat att tills detta kan uppnås förbjuda själva maktmissbruket i EU-direktivet mot otillbörliga handelsmetoder inom livsmedelsindustrin.

Lagen om otillbörliga handelsmetoder innehåller förbud för köpare av jordbruks- och livsmedelsprodukter att använda vissa utpekade handelsmetoder, såsom svartlistning, mot sina leverantörer. Syftet med lagen är att skydda leverantörer av jordbruks- och



livsmedelsprodukter. Lagen om förbud mot otillbörliga handelsmetoder vid köp av jordbruks- och livsmedelsprodukter gäller i Sverige från och med den 1 november 2021.

Lagen har dock visat sig tandlös. Som Konkurrensverket konstaterat är själva grundproblemet den starka beroendeställningen. Den förändras inte av att det är möjligt att anmäla missbruket till myndighet eftersom det i sig kan leda till svartlistning, vilket är vad livsmedelsproducenten vill undvika. Det har endast kommit in ett fåtal anmälningar till Konkurrensverket och ingen har lett till sanktion från konkurrensverkets sida. Livsmedelsföretagen menar att lagen inte lett till uppenbara förbättringar.

Vänsterpartiet föreslår därför att man kriminaliserar otillbörliga handelsmetoder, vilket ger tillgång till rättsväsendets samtliga resurser i form av underrättelsearbete, utredning och att lagföra enskild och därmed gå runt beroendet av anmälningar. EU-direktivet slås fast att medlemsländerna ska kunna gå längre än vad direktivet kräver.

Vänsterpartiet anser också att det saknas rimliga rättsliga eller rationella skäl till att den rättsprincip som EU antagit avseende "unfair trading practices" enbart ska gälla livsmedelsbranschen, utan bör vara ett rättsskydd för alla mindre aktörer där det finns marknadsdominerande aktörer och bör därmed gälla samtliga branscher. Förslaget innebär att otillbörliga handelsmetoder bör skrivas in i brottsbalken.

### **Vänsterpartiet föreslår**

Vänsterpartiet föreslår att regeringen skyndsamt tillsätter en utredning om förändrad lagstiftning för:

- 1) att kontrollera att kunder i butik betalar skäliga priser i matbutikerna genom att det finns krav på att dagligvaruhandlare lämnar underlag för prissättningen avseende inköpspriser och övriga kostnader till Konkurrensverket. Upptäcks att oskäliga priser tagits ut ska företaget i fråga kunna sanktioneras med böter. Om felaktiga prisunderlag lämnas till Konkurrensverket i avsikt att kunna sätta oskäligt höga priser, ska detta vara brottsligt och med fängelse på straffskalan.
- 2) att ny lagstiftning tas fram som kan ge en struktur av ägande och avtal som kan garantera en sund konkurrens mellan fria handlare och fristående grossister.
- 3) att otillbörliga handelsmetoder kriminaliseras och skrivs in i brottsbalken och att rättsväsendets fulla kapacitet används för att stoppa maktmissbruket mot livsmedelsföretagen.

